

FREUD OG PSYKOANALYSEN I ERINDRING OG KATHARSIS

Judy Gammelgaard

Klassisk freudiansk analyse må i dag konkurrere med flere hundrede psykoterapeutiske metoder og teknikker. I den aktuelle diskussion af de nye terapiformer bliver disse betegnet som følelsesforløsende eller kathartiske. Det gælder for såvel fortalere som for kritikere af Breuer og Freuds kathartiske metode, at ordet katharsis sættes synonymt med følelsesmæssig afreageren. Således forstås ordet også blandt nutidige psykoanalytikere. Forfatteren redegør for den forenkede teori om følelser og psykiske traumer, der ligger til grund for mange af disse moderne terapiformer. Der argumenteres for, at det begreb om katharsis Breuer og Freud introduerede må forstås mere omfattende. Under henvisning til de diskussioner, der har været ført om Aristoteles' katharsis fra Poetikken, foreslår forfatteren en omdefinering af psykoanalysens katharsis, der ser denne som analog til tragediens katharsis. Herunder argumenteres for erindringens og rekonstruktionens centrale betydning i den psykoanalytiske proces, og med henvisning til Freuds begreb nachträglichkeit introduceres et alternativ til det medicinske traumbegreb.

I

Freuds klassiske analyse tegner sig for en forsvindende del af det aktuelle psykoterapeutiske marked, så forsvindende at den for nogle ikke er til at få øje på. I forbindelse med en eksamination af en universitetsopgave i psykologi om neurosebegrebet, lød dommen om psykoanalysen således: Psykoanalysen som Freud udviklede findes stort set ikke længere, hverken som teori eller metode. De pågældende studerende kan ikke klandres for denne opfattelse. Der kan gives mange gode grunde til, at det må tage sig sådan ud. Den psykoanalytiske teori ser sig i dag udfordret af 450 psykoterapeutiske teknikker og metoder (Gainagh, B., 1987). Antallet af psykoanalytikere, der arbejder efter Freuds analytisk er begrænset. Herhjemme tæller medlems-tallet i Dansk Psykoanalytisk Selskab mindre end tyve, og når man tager i betragtning, at en psykoanalyse varer mellem tre og fem år, forstår man, at psykoanalysen må fremstå med en meget beskedent behandlingsmæssig profil, og for mange må synes at have overlevet sig selv og se en stille død i møde.

Psykoanalysen vil formodentlig aldrig blive andet end en lille niche i den almindelige sjælepleje. Dens overlevelsesstyrke ligger derfor ikke i at kunne fremlægge målbare resultater i en konkurrence med psykoterapeutiske behandlingsmetoder. Psykoanalysen har primært videnskabelig værdi, ved

at være den metode, hvorigennem vi kan videreudvikle og præcisere Freuds teori. Det betyder, at psykoanalysen, som Freud udviklede den, stadig mest frugtbart henvender sig til en begrænset del af den gruppe mennesker, der har behov for behandling. Vi bør ikke se dette som en begrænsning ved psykoanalysen, ej heller udnævne den til et luksusforehavende af denne grund. Psykoanalysens overlevelse beror i højere grad på at vi fortsætter med at udfolde de revolutionerende ideer, der ligger i Freuds teori om neuroserne gennem den metode han angav, fremfor at haste med at revidere denne under hensynet til et bredere og mere skrøbeligt terapeutisk klientel.

Blandt de nye terapiformer, der har opnået både udbredelse og popularitet finder man i mange tilfælde terapeuter, som vedgår sig deres gæld til Freuds paykoanalyse, enten det er i form af en reaktion mod den eller det er en påstået videreførsel af elementer fra psykoanalysen. Mange af disse terapeuter har startet deres professionelle uddannelse som psykoanalytikere. Hvorfor har de siden valgt at lægge psykoanalysen bag sig, og hvad er disse nye terapier en reaktion på. I diskussionerne af de nye terapier kan man iagttage en tendens til over en bank at afvise dem, med den begrundelse, at de blot er følelsesforløsende eller kathartiske (Danielsen, E., 1985). Før vi imidlertid afvisende forkaster disse emotive teknikker, er det værd at erindre sig Adorno og Horkheimers ord: at den oplyste tænkning, som for dem er forbundet med friheden i et samfund, også må medreflektere det regressive moment, den altid må indeholde (Horkheimer, M., Adorno, Th.W., 1983).

Hvorfor, kunne man spørge, er arven fra psykoanalysen blevet til en så vildtvoksende mængde af terapeutiske teknikker, der for nogles vedkommende tyder på et tilbagefald til ældre tiders magiske og religiøse helbredelsesritualer?

I Freuds egen levetid, var der analytikere, der anfægtede de langvarige modstandsanalyser, og så en fordel ved den kathartiske metode, som Breuer og Freud havde arbejdet med i halvfemserne. Hypnosen var dengang det vigtigste terapeutiske hjælpemiddel. Under den hypnotiske tilstand erfarede Breuer og Freud, at patienterne kunne erindre traumatiske oplevelser, som uden for hypnosen ikke var tilgængelige for bevidstheden. Når patienterne samtidig kunne give ord for de ledsagende affekter, bragte dette symptomerne til at forsvinde. Denne tilsyneladende effektive teknik, havde dog den begrænsning, at virkningen blot var midlertidig.

I sit arbejde med at forbedre den psykoanalytiske teknik afstod Freud fra at anvende hypnose, og erfarede herigennem nødvendigheden i at analysere patientens modstand, et fænomen, den hypnotiske behandling naturligvis ikke havde kunnet blotlægge. I perioden mellem 1912 og 17 skrev Freud de fleste af sine tekniske skrifter, og perioden kan betragtes som en systematisk anvendelse af modstandsanalysen. Den affektive forløsning blev herefter mindre iøjnefaldende, og arbejdet mere langsommeligt. Det systematiske arbejde med overføring og overføringstolkning har i nyere tid atter bragt fokus på patientens følelsesliv. Men hermed forskydes samtidig interessen for det historiske og fra erindringen til det aktuelle og til gentagelsen.

Sandor Ferenczi, der tilhørte kredsen af analytikere omkring Freud, så i udviklingen af modstandsanalysen en fare for, at psykoanalysen blev til et køligt nedtonet og endeløst associationseksperiment, der mestendels bestod i at udtænke intellektuelle spidsfindigheder. Ferenczi kendte begrænsningen ved den kathartiske metode. Alligevel blev han fortalende for indførelsen af et neokathartisk element, som teknisk set indebar en opblødning af det formaliserede psykoanalytiske arrangement og af kravet om neutralitet og abstinens (Ferenczi, S., 1930). Ferenczi vendte ikke blot tilbage til den tidligere teknik, men genoptog også den oprindelige traumeteori. Al patologisk udvikling skyldes i sidste ende reale traumatiske oplevelser, der afgørende har rystet det lille barns tillid til sin omverden, mente han. Ferenczis hensigt var ikke at forkaste modstandsanalysen, men at placere erindring og katharsis som terapeutisk virksomme elementer i psykoanalysen. Ferenczi kunne derfor konkludere, at der var himmelvid forskel på hans neokatharsis og Freud og Breuers kathartiske metode, der blot havde udløst forbigående og fragmentariske emotions- og erindringsgennembrud.

Ferenczis neokatharsis kan læses som en påmindelse om, at al psykoterapi skylder sin virkningsfuldhed den forandring, der sker i patientens følelsesliv. Hvordan disse affektive forandringer forbinder sig med kognitive processer, har aldrig fundet noget tilfredsstillende teoretisk forklaring. Manglen på en sådan sammenhængende teori om affektive og kognitive processers samvirkende funktion har ført til en polarisering af psykoterapeutiske teknikker i henholdsvis rationelle og emotive. Den samme dikotomi kan vi iagttage i meget terapeutisk jargon. Der tales om emotionel i modsætning til blot intellektuel indsigt, uden at denne sondring er hverken teoretisk stringent eller velbegrunderet.

Psykoanalysen har lige siden Freud været kritiseret for at være intellektuel. Bliver den analytiske terapi imidlertid intellektuel, fordi den betjener sig af det talte ord?

Wilhelm Reich var den, der mest konsekvent gjorde op med det psykoanalytiske princip: at tale *om* følelser, fremfor at udtrykke dem. Reich lagde grunden til alle senere kropsorienterede metoder og teknikker. Allerede i tyverne vendte han sig mod det han kaldte en blot intellektuel forståelse af følelserne (Reich, W., 1960). Hans arbejde med patienternes modstand overbeviste ham om nødvendigheden i at nedbryde det stivnede forsvar han fandt, først i karakterstrukturen og siden i muskulaturen. Reichs tanker fra denne periode er stadig langt mere nuancerede end mange neo-reichianske kropsterapier. Hans terapeutiske teknikker er ikke blot en reaktion på den psykoanalytiske tale-kur. I arbejdet med at nedbryde muskelpansret og frigøre en naturlig og spontan seksualitet, er der lige så lidt som hos Freud tale om blot at lukke følelser ud, hertil er Reichs forståelse for kompleksiteten i modstanden alt for nuanceret og dyb.

Med henvisningen til Ferenczi og Reich har jeg villet gøre opmærksom på de tidligste ansatser til en kritik af psykoanalysen, som desværre i meget nutidig terapi har udartet til en simpel overbevisning om at det er bedre at

lukke følelserne ud end at tale om dem. Det er blandt andet manglen på en egentlig teori om affekterne, og kliniske redegørelser for den affektive del af det psykoanalytiske arbejde, der har gjort psykoanalysen sårbar overfor terapier og terapeuter, der mener, at det alene er gennem følelser og fremprovokering af følelser, at vi skaber indsigt og forandring.

Arthur Janows primalterapi fik i halvfjerdserne en sensationel modtagelse, rig som den var på emotionel forlokkelse (Janow, A., 1974). Janow anbefalede en tilbagevendende til den kathartiske metode, og gentog Ferenczis teori om de tidligere traumer. Med primalterapien og den efterfølgende bølge af emotive terapier, var der skabt et terapeutisk rum for intense følelsesmæssige oplevelser, under nogle vilkår, der satte forsvaret og overjegget midlertidigt ud af funktion. Når Janows patienter vred og vendte sig i en primal, tillod de måske for første gang i deres liv en regressiv følelsesudladning. Barndommens smerter kunne herigennem finde udtryk i det følelsessprog som dengang ikke havde været muligt eller tilladt. Janows patienter skreg virkelig deres indeklemt infantile traumer ud – det troede i hvert fald Janow selv og hans patienter. Målet for denne terapi kunne da også med Janows enkle ord beskrives som bestræbelser på at få fortiden ud af systemet.

De meget populære sorg-kriseterapier er et helt aktuelt eksempel på at Janows tankegang stadig er levende. Her tilbydes explicit et alternativ til de langvarige psykoanalytiske forløb ud fra nogle præmisser, der hævder, at det er muligt at gå direkte til de uforløste traumer. (Davidsen-Nielsen, M. og Leick, N., 1988). Jeg skal ikke anfægte den terapeutiske værdi, der kan ligge i at hjælpe mennesker til at forholde sig realistisk til et smertefuldt tab og gennem gråden at kunne forløse sorgen. Det er ideen om følelser, der renser sig selv, og overbevisningen om nødvendigheden af en sådan udrensning af opdæmmede følelser, jeg vender mig imod. Det er endvidere den simple sammenkædning af affekt og erindring og troen på, at det er eksakte kopier af fortidens oplevelser, vi har med at gøre i disse regressionsterapier, jeg vil kritisere. Det billede af følelseslivet, der ligner dette med en kedel kogende vand, der vil eksplodere, hvis ikke dampen fik lov at sive ud, er temmelig udbredt – ikke blot blandt terapeuter. Vores hverdagsprog vrimer med udtryk, der indeholder samme metafor. Vi oplever at vi er passive ofre for vores følelser, der kommer over os som et uvejr, og som det er en lettelse at komme af med. Problemet med denne tankegang er, at den totalt ser bort fra det psykiske arbejde, der i eks. drømme og anden spontan psykisk aktivitet til stadighed fortolker og korrigerer indtryk og affekter. Det mentale apparat er ikke en beholder for ukontrollable kræfter.

Fritz Perls, gestaltterapiens fader, har protesteret mod en sådan tankegang og mod det, han har kaldt den aristotelsk-freudianske defækations-teori (Perls, F., 1981). Gestaltterapien er nok den mest udbredte og populære af de moderne psykoterapier – også herhjemme, og Perls har som mange andre startet sin karriere med en traditionel psykoanalytisk uddannelse. Det er imidlertid påfaldende, at det billede, han tegner af psykoanalysen, og som

han derefter negativt afgrænser sig fra, er en utrolig forsimpning af Freuds psykoanalyse. Det betyder ikke, at vi bør afvise gestaltterapien. Der kan være noget overbevisende rigtigt i Perls insisteren på det umiddelbare oplevelsesfelt, og i hans kompromisløse opfordring til patienterne om at være opmærksomme på deres øjeblikkelige her-og-nu oplevelser. Blot forekommer det urimeligt at ville reducere terapi til kun at handle om her-og-nu. Målet for gestaltterapien er som en konsekvens af Perls værdsættelse af vores følelser, ikke at komme af med disse. Naturen er ikke en sådan ødeland, at den skaber følelser som en plage, således at vi fra tid til anden har behov for en katharsis, for at blive fri for disse fredssforstyrre, argumenterer Perls overfor det vrangbillede, han har skabt sig af katharsis. Derimod kan han have ret i, at det vi skal lære, er at blive mere sensitive overfor de handlinger, vore følelser motiverer os til. Som en konsekvens af Perls insisteren på den imiddelbare oplevelse spiller rekonstruktion og erindring ingen rolle, men ville snarere blive opfattet som intellektualiserende udflugter.

Det er imidlertid ikke blot hos gestaltterapeuter, at vi kan iagttage at den genetiske dimension nedtones til fordel for den aktuelle terapeutiske situation. Også blandt psykoanalytikere ses en tendens til at vægte overførings-tolkninger fremfor rekonstruktion og genetiske tolkninger i det analytiske arbejde. Den autoriserede engelske oversætter af Freuds samlede værker, James Strachey, offentliggjorde i 1934 et skrift, som signalerer overgangen fra genetiske rekonstruktioner til overføringstolkninger (Strachey, J., 1934). Med begrebet mutative tolkninger har Strachey understreget, at det virksomme element i psykoanalysen er den aktuelle overføringssituation og tolkningen af denne. En vigtig betingelse for den mutative tolknings effekt, er at den forbinder sig med en følelse, patienten oplever som aktuel. Udtrykt med M. Kleins ord, så bør en tolkning altid præsenteres "to the point of urgency" (Klein, M. 1932).

Stracheys artikel, der betragtes som en milepæl i den psykoanalytiske tekniks udvikling (Etchegoyen, H.R., 1983), indebærer ikke blot en tendentiell nedprioritering af genetiske tolkninger, men gør konsekvent op med ideen om katharsis. En systematisk videreførelse af Stracheys mutative tolkning vil således hævde, at den kathartiske metode og teorien om en nødvendig afreageren er uforenelig med psykoanalysen (Rado, S., 1925).

II

Det forekommer mig, at uanset om det er en Janow, en Perls eller det er moderne psykoanalytisk terminologi, så forstås katharsis, og dermed psykoanalysens mest iøjefaldende emotive aspekt på samme måde, nemlig som en følelsesmæssig afreageren. Breuer og Freud bliver gjort ansvarlige for at have introduceret denne teknik i den psykoterapeutiske tradition. Det er Freuds hydrauliske model for følelseslivet og hans billede på affekterne som

elektriske ladninger, der kan forøges, formindskes og udlades, der har banet vejen for katharsis forstået som en fysikalsk udrensning.

Det katharsisbegreb der anvendes i dag af såvel fortalere som kritikere af Breuers og Freuds metode, hviler på teorien om indestængte følelser, der eksisterer uforandret i psyken, og som har skadelige virkninger på organismen som helhed. Sammenhængende hermed antager man, at barndommens traumer og de hertil knyttede affekter gentager sig hos den voksne in *statum nascendi*. Men er det forkert – kunne det indvendes – at hævde at den karhartiske metode havde det mål at befri patienterne fra de indestængte følelser, og er det ikke i god overensstemmelse med ordets oprindelige græske betydning at tale om en renselse af følelseslivet?

Jeg vil hertil svare, at dette er en tendentiøs udlægning af Breuer og Freuds metode og at denne definition af katharsis knytter sig til en fortolkningstradition, der går langt forud for Breuer og Freuds introduktion af begrebet.

I deres anvendelse af den kathartiske metode forsøgte Breuer og Freud ikke at provokere deres patienter til at afreagere indeklemte følelser. De erfarede derimod, til deres ”store overraskelse, at det enkelte symptom forsvandt uden at vende tilbage, når det var lykkedes at vække erindringen om den foranledende proces til fuld klarhed og dermed genfremkalde den ledsagende affekt, og når den syge så skildrede processen på den mest udførlige måde og gav affekterne ord”. (Freud, 1895, s. 254). Målet var ikke at lukke følelserne ud, men gennem ord at bringe dem til udtryk. Substituering af handling og affektudløsning med det talte ord tillod endvidere en form for bearbejdning eller korrektion. Ordet var blevet det redskab hvorved den klagende og følelsesforløsende proces ville kunne udvirke katharsis. Den kathartiske metode fik derfor det mål at føre den psykiske spænding, der havde kapslet sig inde i et konversionshysterisk symptom, tilbage fra det kropslige område til området for det psykiske og herigennem udligne modsætningerne gennem et tankearbejde og fremtvinge en udløsning gennem ord.

Begrænser man sin diskussion af katharsis til Breuer og Freuds tidlige arbejde med den hysteriske lidelse, vil det allerede indenfor dette arbejdes egne præmisser være en reduktionistisk misforståelse at tale om, at katharsis her referer til en følelsesmæssig afreageren.

Nu siges det ofte at Freud forkastede den kathartiske metode til fordel for udviklingen af den egentlige psykoanalyse. Det ville være mere korrekt at tale om, at Freud opgav hypnosen som teknisk hjælpemiddel. Netop dette åbnede for den mulighed, som Freud ganske vist ikke udnyttede, at definere katharsis som et moment i psykoanalysens bestræbelser på at skabe indsigt. Når Freud opgav katharsis som teknisk betegnelse, hænger det formentlig sammen med, at det var vigtigt for ham at lægge afstand til hypnosen. Katharsis var blevet befængt med konnotationer til en behandlingsmetode, som Freud gjorde rigtigt i at lægge bag sig. Når hans eftertid har holdt fast ved forståelsen af katharsis som en fysikalsk udrensning hænger det sam-

men med det besnærende enkle og simple ved en sådan forståelse, der ydermere appellerer til en tid, hvor det at føle ikke længere er noget enkelt og spontant. Jeg vil hævde, at det er muligt og i overensstemmelse med en moderne fortolkning af antikkens katharsis at lægge en anden tolkning i ordet end den medicinsk-fysikalske. En sådan nylæsning af katharsis vil endvidere gøre det muligt at præcisere og nuancere den følelsesforløsning, der forbinder sig med psykoanalysen.

Ordet katharsis fik sin store betydning for vesterlandsk kulturliv, da Aristoteles indførte det i sin definition af den særlige virkning overværelsen af en tragedie havde på tilskueren. I sit valg af dette ord udnyttede Aristoteles den semantiske flertydighed som katharsis havde i oldtidens Grækenland. Vi må skelne imellem mindst fire betydninger af ordet. Katharsis refererer til de metoder, hvormed lægerne udstødte et sygdomsskabende stof eller materie. Herudover havde katharsis en religiøs/rituel betydning og refererer her til den soning eller renselse, der for grækerne nødvendigjordes af eks. manddrab. Man kan her tænke på *Ødipus'* renselse af sin by Theben, som en soning af mordet på Laios, sådan som Sofokles har gendigtet *Ødipusmyten*. Katharsis forbindes også med de ritualiserede ekstatiske danse der forbandt sig med de dionysiske fester. I en mere specifik og snæver betydning har katharsis været forbundet med den pythagoræiske lære om musikkens rensende virkning på sjælen, og endelig har ordet mere subtilt haft en metaforisk anvendelse (Halliwell, 1986).

For overhovedet at kunne danne sig en forestilling om tragediens katharsis er det vigtigt at være opmærksom på denne omfattende betydning af ordet. Når man hertil medtænker, at Aristoteles omtale af katharsis er uhyre knap og lægger op til forskellige tolkninger og oversættelser, bliver det forståeligt, at tragediens katharsis i Aristoteles' *Poetik*, har givet anledning til et væld af tolkninger op igennem vores kulturhistorie. Katharsis etymologiske historie kan derfor læses som en afspejling af væsentlige sider af vesterlandsk tanke- og følelsesliv.

Omkring midten af forrige århundrede offentliggjorde filologen Jacob Bernays en afhandling om Aristoteles' tragedieforståelse (Bernays, 1857). Bernays' afhandling blev skrevet som et opgør med den overvejende moralske fortolkning af katharsis, der havde været den dominerende fra de italienske renæssancefortolkere til Lessing. Jacob Bernays blev en central skikkelse i den moderne diskussion af katharsis med sin argumentation for, at vi bør udlægge tragediens katharsis medicinsk eller terapeutisk. Bernays' afhandling er ikke forblevet uimodsagt. Vi kan i dag se forsøg på at gøre op med såvel Bernays' bestræbelser på at gøre teatret til en "psykiatrisk klinik, som Lessings bestræbelser på at gøre det til en sædelig forbedringsanstalt" (Halliwell, 1986).

Jacob Bernays var onkel til Martha Bernays, Freuds hustru, og hans afhandling blev genoptrykt i 1880, samme år, som Breuer indledte behandlingen af Anna O. Det var denne unge kvinde, der gav Breuer og Freud ideen til betegnelsen katharsis for den metode hun selv havde døbt tale-kuren og

skorstensfejningen – det sidste med en klar anal metaforik, som det altså ikke alene er Perls, der har stirret sig blind på. Man må formode, at Breuer og Freuds introduktion af betegnelsen katharsis har været inspireret af Bernays fortolkningsudkast, hvilket kunne retfærdiggøre den medicinsk/fysikalske tolkning af Breuer og Freuds katharsis. Nu er det imidlertid vigtigt at fremhæve, at lige så lidt som Breuer og Freuds katharsis kan reduceres til en medicinsk udrensningsteori, lige så lidt lader Bernays indsigtfulde og nuancerede analyse af katharsis sig reducere til en sådan fysikalsk model.

For at redde katharsis og dermed et væsentligt emotivt element i psykoanalysen fra blandt andet den gestaltterapeutiske ”skraldespand” og for at befri traumbegrebet fra den medicinske omklamring samt endelig at introducere erindringens katharsis, er det nødvendigt med en nylæsning af såvel tragediens som psykoanalysens katharsis. Det forekommer mig, at en sådan læsning vil blive befrugtet ved en sammenligning af forløbet og strukturen i den klassiske tragedie med forløbet i en psykoanalyse. En sådan læsning må endvidere sætte katharsis som moment i de principper for opbygningen af tragedien som Aristoteles har beskrevet i Poetikken. Tilsvarende må katharsis sættes som et moment i den særlige psykoanalytiske proces. Jeg skal i denne sammenhæng blot antyde en sådan fortolkning af katharsis. Det strukturerende handlingsprincip er i tragedien såvel som i psykoanalysen en tragisk søgen indad og bagud. Denne søgen åbenbarer sig imidlertid først i løbet af processen. Den bevidste hensigt, der sætter processen i gang, støder på forhindringer og skaber modstande. Det er herunder at lidenskaber og affekter vækkes men også muligheden for nye erkendelser.

Litteraturforskeren Francis Furgesson har beskrevet den tragiske rytme som en trefaset proces bestående i purpose, passion og perception (Furgesson, 1972). Katharsis er et moment i denne rytme. Under overværelsen af tragedien synker tilskueren ned i en angstfyldt identifikation med den tragiske helts skæbne for dernæst i en medlevende forståelse at indse, at denne skæbne alligevel ikke er hans. I analysen er analysanden på en og samme gang den tragiske helt, centrum for plottet, den der træder handlende frem på scenen, og iagttager til det drama, der udfolder sig med ham selv som hovedperson. Psykoanalysens katharsis må forstås som det spændingsfyldte moment i den bevægelse, der fører fra den angstfyldte tilnærmelse til sandheden om sig selv til en gradvis tilegnelse og forsoning med denne sandhed. Under den analytiske kur åbner patienten for det, psykoanalytikerne Joyce McDougall med et velvalgt udtryk har kaldt ”Theatres de Je”. I den tilbageskuende erindring befolkes den indre scene med figurer fra nutid og fortid. Fortiden kan genfortælles og nutiden forstås i et nyt lys så snart gentagelsen erstattes af erindringen. Den ledsagende forløsning er hverken en udrensning af følelser, en sublimering eller forædling, men en forløsning i jeget. Med Ernst Kris kan vi tale om en regression i jegets tjeneste, og samtidig minde om, at denne to-fasede proces i henholdsvis regression og progression ikke er anderledes end den kreative proces, der består i en inspirationsfase og en elaboreringsfase. Man kunne på denne baggrund

formulere den tese, at det er denne vekslen mellem en identifikatorisk medleven med den tragiske helts rædselsvækkende skæbne og den medfølelende afstand under den æstetiske illusions beskyttelse, der er psykologien bag Aristoteles' omtale af de specifikt tragiske følelser: frygt og medlidenhed.

Nu er det imidlertid ikke uvæsentligt at bemærke, at McDougalls metafor for den indre psykiske scene ikke umiddelbart kan identificeres med ego-psykologernes rationelle og adaptive jeg-begreb. Med udviklingen af dette begreb for jeget har ego-psykologerne indført en rationalitet, som lukker af for det grænseland, hvor erindring og fantasi får den skabende kraft, der gør fortiden levende. Hvor fortidens konflikter for ego-psykologerne fremstår som "døde forhold og mumificerede personligheder" (Strachey, 1934), mens det virkelige er det aktuelle, vil jeg med Proust hævde, at det virkelige i et psykoanalytisk perspektiv er det, der skabes gennem erindring. Det er denne dimension, der efter min mening adskiller psykoanalysen fra al anden psykoterapi og som indstifter de kreative og helende elementer, der tillader en sammenligning med tragediens oplevelsesform.

III

Freud blev meget tidligt klar over erindringens betydning for neurosedansen og dens terapi, og han viede erindringens psykologi en evig interesse i sit teoretiske og terapeutiske arbejde.

I "Udkast til en videnskabelig Psykologi" fra 1895, et arbejde Freud aldrig blev tilfreds med, ligger ansatsen til den fysikalske model for affekterne. Under arbejdet med at begrunde psykoanalysen efter naturvidenskabeligt mønster gjorde Freud imidlertid en iagttagelse, som modsatte sig dette forsøg, og som blev indledningen til hans livslange interesse for erindringens psykologi. Jeg tænker på historien om Emma, som optræder i denne tekst. Freuds refleksioner i relation til denne historie, forekommer mig at være et langt mere perspektiverende udgangspunkt for udviklingen af en teori om affekternes betydning i psykoanalysen, end de fysikalske modeller, der almindeligvis bliver lagt til grund for Freuds affektteori.

Emma led af en fobisk angst for at gå alene i butikker. Hun forbandt selv sin fobi med en oplevelse, hun erindrede at have haft som tolv-årig. Hun havde i en butik set to kommissar tale leende sammen. Hun havde troet de lo ad hendes påklædning og var i panik styrtet ud af butikken. Hun havde dog nået at registrere en vis seksuel tiltrækning rettet imod den ene af kommissarerne. Freud mente i denne beretning at se en dækerindring, ud fra den betragtning, at en så harmløs begivenhed næppe i sig selv kunne være årsagen til det neurotiske symptom. Analysen afdækkede da også en tidligere oplevelse. Som otte-årig havde Emma ved flere lejligheder købt slik i en bestemt købmandsbutik. Engang havde købmanden grinende knebet hende i genitalierne uden på tøjet. Emma havde tilsyneladende ikke umid-

delbart forbundet dette med noget angstfyldt. I hvert fald vendte hun senere tilbage til den samme butik.

Det centrale ved Emmas historie er det tidsinterval, der kan iagttages mellem de to scener, der tilsammen udløser det neurotiske symptom. Her foreligger det tilfælde, siger Freud, "at en erindring vækker en affekt, som den ikke havde qua oplevelse", og lidt senere hedder det: "Overalt (ved hysterien m.a.) viser det sig at en erindring fortrænges, som først efterfølgende er blevet til et traume". (Freud, 1895b).

Historien om Emma illustrerer det fænomen, Freud har begrebsliggjort i ordet *nachträglichkeit*. Neurosens traumatiske element er ikke længere at forstå som en oprindelig hændelse. Barndommens traumer er ikke noget vi vender tilbage til og gentager i det neurotiske symptom og i overføringen. Traumatet konstitueres mellem to punkter gennem en tilbageerobring af en oplevelse, som først herigennem bliver traumatisk. Begrebet *nachträglichkeit* indebærer ikke at en følelsesmæssig situation først afreageres med en vis forsinkelse, men derimod, at en bestemt oplevelse får tilskrevet en ny betydning under indtryk af en senere oplevelse, en betydning den ikke havde som oplevelse. Det er denne tilførsel af betydning, der udløser fortrængningen og konstituerer traumatet. I historien om *Ulvemanden* (Freud, 1918) har Freud demonstreret, at det vigtige i begrebet *nachträglichkeit* er tidsintervallet mellem de to momenter i traumets dannelse, og at dette tidsinterval meget vel kan befinde sig indenfor de første fire leveår. Måske skulle vi tilføje, at denne struktur for traumatet først kan etableres med kulminationen af den infantile seksualitet i den ødipale fase.

I Emmas historie kunne det se ud som om begrebet *nachträglichkeit* indebar forførelsen af det præ-seksuelle barn, og at det først med pubertetsens indtræffelse, bliver muligt *nachträglich* at forstå det seksuelle indhold i den infantile forførelsesscene. I sin diskussion af *Ulvemandens* historie har Freud imidlertid også overbevisende demonstreret, at teorien om traumets to momenter ikke går tabt med opdagelsen af den infantile seksualitet. Samme sted introducerer Freud en diskussion, som ikke er uvæsentlig for en præcisering af begrebet *nachträglichkeit*, og som berører spørgsmålet om de infantile oplevelsers sandhedsværdi. I en polemik mod Jungs begreb *zurückphantasieren*, der indebærer, at det alene er den voksnes tilbagefantasieren, der danner og giver barndomsindringerne deres betydning og indhold, bestræber Freud sig på med stor ildhu at påvise barndommens realia. Og der, hvor han har aller sværest ved overbevisende at fastlægge disse oprindelige oplevelser, springer han i sin argumentation og indstifter med urfantasierne dette realia i fylogenesen.

I et af sine seneste skrifter, "*Manden Moses og den Monotheistiske religion*" (1937), har Freud imidlertid antydnet, hvorledes vi kan fastholde teorien om en vedvarende omarbejdning og omskrivning af indtryk og affekter uden denne metafysiske henvisning til fylogenesen. Freud skelner her mellem historieskrivningen, og den mundtligt overleverede folketradition og ser i traditionen en udvidelse og på visse punkter en modsigelse til

historieskrivningen. Overført på den individuelle historie kan vi med en vending fra brevene til Fliess sige, ”at hysterikerens fantasier tjener til at raffinere erindringerne, at sublimerer dem, og at de benytter sig af ting, der er blevet hørt og nachträglich forkastet og kombinerer således det oplevede med det hørte, det forgangne (fra forældrenes og farforældrenes historie) med det selvoplevede” (Freud, 1887-1904, s. 255). Vi bærer med andre ord folketraditionens mytiske stof i os ved siden af vores rationelle historieskrivning, og det er i dette sete og hørte, men endnu ikke forståede, at vi nachträglich danner vores fantasier og neurotiske symptomer.

Det er de franske psykoanalytikere J. Laplanche og J. Lacan, der har været opmærksomme på perspektiverne i Freuds begreb nachträglichkeit. I den danske Freud diskussion er det litteraturforskere, der har demonstreret pointerne ved anvendelse af begrebet i tekstanalyser (Møller, L. 1988).

Med indføringen af den model for dannelse af det psykiske traume, der er blevet begrebsliggjort i ordet nachträglichkeit, har Freud for alvor rejst tvivl om teorien om traumet som en oprindelig hændelse, der gentages i sin oprindelige form og som vi kan grave frem af barndommens erindringer som et uforstyrret Pompeji. Barnsommens smerter lever ikke i os som konstante størelser, som vi kan vende tilbage til og genopleve. Det er tværtimod diskrepansen mellem fortid og nutid, sådan som den opleves i erindringens tilbageskuende blik, der udløser en bestemt følelse. Det er i dette spændingsfelt mellem et nutidigt jeg og et fortidigt at affekterne vækkes. Erindringens følelser vil derfor også være kvalitativt forskellige fra og ofte stærkere end den følelse, der ledsagede de oprindelige oplevelser.

REFERENCER

- BERNAYS, J. (1880): *Zwei Abhandlungen über die Aristotelische Theorie des Drama*. Berlin.
- DANIELSEN, E. (1985): *Skærsildsterapier*. København.
- DAVIDSEN-NIELSEN, M. OG LEICK, N. (1988): *Den nødvendige smerte*. København.
- ETCHEGOYEN, H. R. (1983): Fifty years after the mutative interpretation, in: *Int. Journ. Psychoanalysis*, 64, 455-459.
- FERENCZI, S. (1930): Relaxationsprinzip und Neokatharsis. *Schriften zur Psychoanalyse II*. Frankfurt am Main, 1972.
- FREUD, S. (1895z): Zur Psychotherapie der Hysterie, *Gesammelte Werke I*.
- FREUD, S. (1895b): *Udkast til en videnskabelig psykologi*. København, 1980.
- FREUD, S. (1887-1904): *Briefe an Wilhelm Fliess*. Frankfurt am Main, 1986.
- FREUD, S. (1918): *Ulvemanden. Af en infantil neuroses historie*. København, 1984.
- FREUD, S. (1937): Der Mann Moses und die monotheistische Religion. *Gesammelte Werke XVI*.
- FURGESSION, F. (1972): *The idea of a theater*. New Jersey.
- GAINAGH, B. (1987): *Catharsis and cognition in Psychotherapy*. New York.
- HALLIWELL, S. (1986): Aristoteles's Poetics. London.
- HORKHEIMER, M. OG ADORNE, TH. W. (1985): *Dialektik der Aufklärung*. Frankfurt am Main.
- JANOW, A. (1986): *Primalskriget*. København.
- KLEIN, M. (1932): *The psycho-analysis of children*. London, 1975.
- MØLLER, L. (1988): Erindringens Poetik, i: *Kritik* 83.
- PERLS, F. (1972): *Skraldespanden tur og retur*. København.

- RADO, S. (1925): The economic principle in psychoanalytic technique. *Int. Journ. Psychoanalysis*, 6, 35-44.
- REICH, W. (1960): *Selected Writings*. New York.
- STRACHEY, J. (1934): The nature of the therapeutic action in psychoanalysis, in: *Int. Journ. Psychoanalysis*, 15, 127-159.